

המסע השני של עם ישראל. דגשים: השראת השכינה המיוחדת על בני ישראל, בעמוד אש וענן, וּשְׁד' הוֹלֵךְ אִתָּם לַגֹּמְרִי, הַחֲסֵד שֶׁעָשָׂה מִשָּׁה עִם יוֹסֵף.

(יז) וַיְהִי בְשִׁלַּח – כאשר שילח. פְּרַעְיָה אֶת הָעָם וְלֹא נָחַם² – הנחה אותם - הנהיג אותם אֱלֹהִים דְּרָף אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים – ממצרים אפשר להגיע לא"י דרך פלישתים, צמוד לים התיכון תוך כעשרה ימים (אבע"ז). ולמה לא? פִּי קָרוֹב הוּא – כי זה קרוב למצרים. ואז מה? סיבה לסיבה³. פִּי אָמַר אֱלֹהִים – בליבו. פֶּן יִנָּחַם - שמא, אולי יתחרט הָעָם בְּרֵאשִׁית מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרָיִם – ויהיה להם קל לחזור.

(יח) וַיֹּסֵב – עשה להם סיבוב ארוך, וכך נכנסו מהירדן (אבע"ז)⁴. אֱלֹהִים אֶת הָעָם דְּרָף הַמִּדְבָּר יָם סוּף – לכיוון ים סוף. [נקרא ים סוף כי יש שם הרבה קנה סוף⁵]. וַחֲמֻשִׁים – עם כלי מלחמה, ע"מ לכבוש את א"י (רשב"ם). עָלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִצְרָיִם – ואע"פ שעלו חמושים, ורוצים להילחם, ברגע שיגיעו אויבים להלחם הם יפחדו. למה? כי הם רגילים להיות עבדים.

(יט) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עֲצָמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ – כל עם ישראל עסוקים בבקשת כלי כסף כמו ציווי של ד'. אך משה הוא נזכר בהשבעה של יוסף, והולך לעשות איתו חסד. פִּי הַשְּׂבַע הַשְּׂבִיעַ – השביע את אחיו שישביעו את הדורות הבאים. אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאָמֹר – מכאן ציטוט של יוסף: פֶּקֶד יִפְקֹד – כאשר יזכור אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהֶעֱלִיתֶם אֶת עֲצָמֹתַי מִזֶּה אֲתֶכֶם – והעליתם איתכם את עצמותי מכאן.

הבאנו את המדרש שמשה לא ידע היכן טמן ארונו של יוסף, ושאל את סרה בת אשר (שהיתה בקבורת יוסף), והיא אמרה שהארון נטמן ביאור, ע"מ שהמצרים לא יקחו אותו. מה עשה משה? הלך ליאור והתפלל לד' שיצא הארון. ואז אמר ליוסף – אם ארונו יתגלה אוכל לקבור אותך ואם לא לא. ואז הארון צף פתאום, ומשה סחבו. תיארונו שההלווייה של יוסף היא ההלווייה הכי נפלאה והכי גדולה שהייתה: כל עם ישראל עם הערב רב במשך 40 שנה הלכו יחד עם הארון של יוסף. יותר מזה: הארון של יוסף היה צמוד לארון הברית, וזה היה כבוד עצום ליוסף, וכך אמרו: שיים זה (יוסף) מה שכתוב בזה (בתורה).

(כ) וַיֹּסְעוּ מִסְפַּת וַיִּחַנּוּ בְּאֶתְמֵ בַקָּצָה הַמִּדְבָּר – בתחילת במדבר (כנלע"ד). זה קרה ביום השני ליציאתם.⁷
(כא) כֹּאן תִּיאָרְנוּ אֶת הַתְּחוּשָׁה הַמִּיּוּחָדֶת שֶׁל עַם יִשְׂרָאֵל שֶׁד' נִמְצָא אִתָּם בַּהֲשָׁגָה מוֹפְלָאָה. וְה' הִלֵּךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם – מידי יום ביומו במשך 40 שנה. בְּעֵמּוּד עֵנָן – עמוד מהארץ לשמים. לְנַחֲתָם הַדְּרָף – להנהיג אותם בדרך. וְלִיָּלָה בְּעֵמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם – עמוד אש שעשה אור לכל העם. לְלֶכֶת יוֹמָם וְלִיָּלָה – ללכת עם עמוד הענן ועמוד האש ביום או בלילה.

(כב) לֹא יִמְיֵשׁ – ד' לא יסיר את עֵמּוּד הָעֵנָן יוֹמָם וְעֵמּוּד הָאֵשׁ לִיָּלָה לִפְנֵי הָעָם – הם היו תמיד מלווים את העם. [הזכרנו את יהושע שעליו כתוב "לא ימיש מתוך האוהל", אומר על זה בעל הטורים – שהיה מתחיל ללמוד בבקר עוד כשהיה עמוד האש, ובערב עוד כשהיה עמוד הענן].

החזרה לפי החירות. דגשים: העונשת מצרים. הטייפשות של פרעה לחזור ולנסות כוחו מול ד'. ההליכה של עם ישראל אחרי ד' ביד רמה מתוך אמונה גדולה.

(א) וַיִּדְבֹר אֵל מֹשֶׁה לְאָמֹר:

(ב) דַּבֵּר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָשֻׁבוּ – ויחזרו ביום השלישי, י"ז ניסן.⁸ וַיִּחַנּוּ לִפְנֵי פִי הַחִירֹת – ליד פי החירות, זהו מקום צר (כמו פה), שמשני צידי ים הרים גבוהים.⁹ בֵּין מַגְדַּל וּבֵין הַיָּם לִפְנֵי בַעַל צְפּוֹן – ליד האליל בעל צפון, אליל זה היה נמצא בגבול מצרים, וכנראה הוא היה נראה מאוד מפחיד ומי שהיה רוצה לברוח היה רואה אותו והיה מפחד, אפילו שהוא לא יכול לעשות כלום. (המצרים חשבו שבגלל האליל אף אחד לא ברח, אבל באמת היו שם הרבה שומרים). נִכְחוּ - מולו, מול פי החירות (חזקוני). תַּחֲנוּ עַל הַיָּם – צמוד לים סוף. למה ד' אמר להם לחזור? כדי להטעות את פרעה ואז יבוא להלחם נגדם ויטבע בים סוף, כמו שמפורט בהמשך¹⁰.

(ג) אָמַר ד': וְאָמַר פְּרַעְיָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל – על בני ישראל (כמו "אמרי לי אחותי היא", בראשית כ' יד). נִבְכִּים הֵם בְּאֶרֶץ – כלואים, הם לא מצליחים לצאת מכאן.¹¹ סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר – בעל צפון סגר מסביבם את המדבר, ואינם יודעים מה לעשות כנראה שהוא חזק מהם (ספורנו).

(ד) וַתִּזְחַקְתִּי אֶת לֵב פְּרַעְיָה – פרעה יתלבט, ואני אחזק את ליבו. וַרְדֵף אַחֲרֵיהֶם וְאִפְקְדָה בְּפְרַעְיָה – ואהיה מכובד בגלל פרעה (כמו חזק שמנצח את החלש ומקבל מדליה, הוא מכובד בזכות החלש¹²). וּבִקְבַל חִילוֹ – החיילים שלו. וַיִּדְעוּ מִצְרָיִם – המצרים שנשארו בחיים. פִּי אָנִי ה' – שמקיים הבטחתי ומוציא את עם ישראל ממצרים. וַיַּעֲשׂוּ כֵן – ד' מצווה את עם ישראל לחזור אחורה, הם לא מפחדים וחוזרים. הם עכשיו צריכים ללכת המון קילומטרים, ואעפ"כ עשו את דבר ד'.

(ה) וַיַּגֵּד לְמִלְחָה מִצְרָיִם – יחד עם עמ"י הלכו שליחים מאת פרעה לראות שהם חוזרים אחרי 3 ימים. עברו 3 ימים ועם ישראל לא חזר. אמרו השליחים – אתם צריכים לחזור, עמ"י אומר – למה שנחזור, אנחנו לא עבדים של פרעה, אומרים השליחים – אם לא תחזרו פרעה יעניש אתכם. אומרים בנ"י – אננו מפחדים, רצים השליחים ומספרים לפרעה. פִּי בְּרַח הָעָם - פרעה מבין שעם ישראל בורח, שהרי

¹ מדרש: ויהי זה לשון צער? משל למי שקיבל שדה בירושה ומכרה בזול, והלוקח התעשר. כך המצרים שלחו את בנ"י כי לא ידעו איזה אוצר גדול הם. מדרש יפה.
² חידה: 2 מילים כמעט אותו דבר עם משמעות שונה: ולא נחם, פן ינחם. מה זה ולא נחם? רמז – עיוור משתמש עם בעל חיים שנקרא... בנוסף: אפה כתוב בפסוקים אלו משהו במשמעות ולא נחם. אפה כתוב בבראשית במשמעות ולא ינחם? (וינחם ד' אל ליבו).

³ פתיחה: שאלתי ילד: למה אתה לא שיננת? כי אני עייף. למה אתה עייף? כי הלכתי לישון מאוחר. למה הלכת לישון מאוחר? כי היה טיול... אפשר לקחת ילד שיעמוד על כסא ולדחוף אותו. למה אתה מפחד? כי אני אפול. אז מה אם תיפול? אז יכאב לי. אותו דבר פה: אז מה אם זה קרוב? כי אמר אלוקים וכו'.

⁴ ויט, הוציא אותם מהדרך הישרה. רש"י.

⁵ הרחבה: כמו עין סוף שבעיני ראיתי שם פעם קצת קני סוף.

⁶ הרחבה: אפשר להביא מפה. או ליצור מהילדים מפה חיה (אחד ים סוף, אחד מצרים). ולהסביר איך הלכו וכו'.

⁷ לעשות על לוח תוכן כל יום משבעת הימים אפה היו.

⁸ כך נראה ברש"י, וצריך עוד ביאור.

⁹ צ"ע: רש"י כתב שהוא פיתום. וצ"ע, דלכאורה פיתום הוא בתוך מצרים?

¹⁰ הרחבה: כאשר פרעה יראה את הדבר הזה, הוא יחשוב – נכון שכל האלילים שהיו נמסו ונשברו, אך יש פה אליל אחד שנשארו כנראה שהוא יותר חזק מד'. אולי עכשיו אוכל לנצח את ד' (סיפרנו על שנים שרבים באגרופים (ע"פ מדרש), החזק מנצח, והחלש כ"כ רוצה לנצח, וכל פעם הם נלחמים בדרך אחרת (אגרופים, רגלים, מקלות וכו'), וכל פעם החלש משכנע את עצמו – אולי בדרך הזאת אני אנצח. כך פרעה, עד כה ראינו שד' שולט בכל - במים, בעפר, באויר, בעננים, בחיים. ובכל זאת פרעה חושב – אולי מול בעל צפון ד' לא יכול.

¹¹ אבע"ז: מבלבלים הם בארץ, הם לא יודעים לאן ללכת.

¹² הרחבה: סיפור על מאגרפים (ע"פ מדרש). שאחד מפסיד פעם אחר פעם, וכל פעם אומר: אולי הפסדתי כי לא ישנתי מספיק, כי לא לבשתי חולצה כחולה וכו', כל מיני דברים לא הגיוניים. כך פרעה, פתאום חושב אולי בגלל בעל צפון אנצח.

עברו 3 ימים והם לא חוזרים. **וַיִּהְיֶה לְכַב פְּרַעְיָה וְעַבְדָּיו אֶל הָעַם** – פרעה הפך את ליבו, שינה את רצונו, שהרי אמר: "קומו צאו מתוך עמי", ועבדיו אמרו: "עד מתי יהיה זה לנו למוקש" וכעת התחרטו. **וַיֹּאמְרוּ מֶה זֹאת עֲשִׂינוּ כִּי שָׁלַחְנוּ אֶת יִשְׂרָאֵל מִעִבְדֵּנוּ** – כיצד שכנע פרעה את עבדיו? הוא אמר להם: אילו לקינו ונשארו עבדים שלנו או להיפך בסדר, אבל גם לקינו וגם הם יצאו?! אילו לקחו כלי הכסף שלנו וחזרו להיות עבדים בסדר, אבל גם וגם?! בנוסף אמר להם – אני אלך ראשון שלא כדרך המלכים, אני אתחלק אתכם בשלל, שלא כדרך המלכים שמקבלים חצי מכל השלל.

שלושה ילדים הציגו את דברי המדרש: משל למושל שהעניש מישוה ואמר לו: או תאכל דג מבאיש זה או תלקח 100 מלקות או תשלם מאה מנה. אכל חצי דג ולא היה מסוגל להמשיך, לקח 50 מלקות ולא היה מסוגל לקבל עוד, ואז שילם מאה מנה.

(ו) **וַיֹּאסֶר אֶת רַכְבּוֹ** – קשר את הסוס בעצמו (להבדיל – כך עשו אברהם אבינו ויוסף הצדיק). **וְאֵת עַמּוֹ לָקַח עִמּוֹ** – התורה מפרטת מי מעמו לקח.

(ז) **וַיִּקַּח שָׁשׁ מֵאוֹת רַכְבּ בַּחֹר** – סוסים מובחרים ביותר. **וְכָל רַכְבּ מִצְרַיִם** – ואת כל הסוסים שהיו במצרים. **וְשָׁלְשָׁם עַל פְּלוֹ** – עם שרים על כל הסוסים. הזכרנו שבעלי הסוסים האלו היו ה'יראים' של מצרים, כפי שכתוב במכת ברד "הירא את דבר ד' הניס...".

(ח) **וַיִּחְזַק ה' אֶת לֵב פְּרַעְיָה מֶלֶךְ מִצְרַיִם** – פרעה התלבט, וד' חיזק את ליבו. **וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יִצְאִים בְּיַד רַמְהָ** – בגבורה גדולה, שכולם שמעו עליה. לא כעבדים אלא כבני חורין. בתופים ובמחולות בשירי הודיה לד'. ואף שחזרו לאחור המשיכו להודות לד'. וכן הלכו לאט ולא כבורחים (העמ"ד).

(ט) **וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם וַיִּשְׁיִגּוּ אוֹתָם** – פגשו אותם הניבים על הים? **כָּל סוֹס רַכְבּ פְּרַעְיָה וּפְרָשָׁיו** – האנשים שנמצאים על הסוס. **וַחֲלִילוּ** – אפה פגשו אותם? **עַל פִּי הַחֵירַת לִפְנֵי בַעַל צִפּוֹן**:

הפחד של עם ישראל מן המצרים. דגשים: התפילה של עם ישראל אל ד' בעת צרה. הרגעת משה את העם, אף הרשעים שבהם.

(י) **וּפְרַעְיָה הִקְרִיב** – התקרב (אונקלוס), מהלשון הקריב אנו לומדים שפרעה התאמץ להיות הראשון שהולך, שלא כדרך המלכים שהולכים אחרונים. **וַיִּשְׂאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה מִצְרַיִם נֹסְעֵ אַחֲרֵיהֶם** – לשון יחיד, לפעמים הרשעים מתאגדים כאילו הם איש אחד. **וַיִּירָאוּ מְאֹד** – עד עכשיו עם ישראל לא פחד, אבל עכשיו כשהם רואים את מי שהיה אדון שלהם עומד להורגם הוא מפחד (חזקוני), כמו שאמר ד' בתחילת הפרשה: "פן ינחם העם בראותם מלחמה". [משל ליונה שברחה מנץ וישבה על נקיק סלע ומצאה שם נחש, ולא יודעת אנה תברח. מוסף רש"י]. **וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה'** – עם ישראל יודע שד' הוא זה שיכול להציל אותם, כמו שקרה עד היום, לכן הוא צועק ומתפלל לד'.

(יא) **וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה** – היו אנשים רשעים שלא האמינו ביכולתו של ד' (אולי היו אלו דתן ואבירם (משכיל לדוד ברש"י)) והם לא התפללו אלא אמרו: (רמב"ן, תירוץ ראשון). **הַמְבִלִי אֵינּוּ** – האם בגלל שאין מספיק (בלי ואין – כפילות, רשב"ם). **קָבְרִים בְּמִצְרַיִם לִקְחָתָנוּ לְמוֹת בְּמִדְבָּר** – שהרי כעת יהרגו אותנו המצרים (וגם לולי המצרים היינו מתים ברעב (ספורנו ועוד)). **מֶה זֹאת עֲשִׂיתָ לָנוּ לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם** – היה עדיף כבר שהיינו מתים במצרים.

(יב) **הֲלֹא** – הרי זה הדבר אשר דברנו אליך **בְּמִצְרַיִם לְאֹמֵר** – שאמרנו "ירא ד' עלכם וישפוט", והיו אלו הרשעים שבעם ישראל, דתן ואבירם, כמו שאמרנו שם. **הֲדַל מִמֶּנּוּ** – תעזוב אותנו. **וְנַעֲבֹדָה אֶת מִצְרַיִם כִּי טוֹב לָנוּ עֲבֹד אֶת מִצְרַיִם מִמֶּתְנוּ בְּמִדְבָּר** – מאשר שנמות במדבר. ודאי שרוב עם ישראל, אף שפחדו כאבו מאוד לשמוע אמירה כזאת - הרי ד' איתנו, והוא מציל אותנו מכל הצרות. [הזכרנו את המדרש על 4 כיתות: לחזור למצרים, להלחם, לטבוע בים, להתפלל (לא ברור מה אמרה הכת הרביעית)].¹³

(יג) **וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעַם** – משה מצליח לשכנע ולרומם את העם. **אֵל תִּירָאוּ הַתִּיַצְבוּ** – תעמדו, בגבורה גדולה. **וַרְאוּ אֶת יְשׁוּעַת ה'** – הישועה והגאולה של ד'. **אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם** – לא יקח לזה הרבה זמן, כפי שלקח גאולת מצרים שהיה במשך שנה, אלא היום תגאלו (אוה"ח). **כִּי אֲשֶׁר רָאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם** – מה שראיתם את מצרים זה רק היום. **לֹא תִסִּיפוּ לְרַאֲתָם עוֹד עַד עוֹלָם** – כשיצאתם ממצרים עוד היה להם אפשרות להחזיר אתכם, אך אחרי המכה הזאת, כבר אין סיכוי שהם ינסו עוד להילחם נגדכם, ולא תראו אותם עוד עד עולם.¹⁴

(יד) **ה' יִלְחֶם לָכֶם** – בשבילכם. **וְאַתֶּם תִּחְרִישׁוּן** – תשתקו, אינכם צריכים עוד להתפלל, כי שמעתי אל תפילתכם. (ע"פ אבע"ז ורש"י בשיר השירים. וכן נראה ביוב"ע).¹⁵

קריעת ים סוף. דגשים: הנס המופלא שנעשה. הדאגה הגדולה של ד' לעם ישראל. הרשעות של המצרים והכבדת ד' את ליבם עד כדי התאבדות.

(טו) **וַיֹּאמֶר ד' אֶל מֹשֶׁה מֶה תַּעֲשֶׂה אֵלַי** – למה אתה מתפלל אלי. אינך צריך עוד להתפלל כי שמעתי לתפילותך (ע"פ המדרש. ובצורות שונות במפרשים).¹⁶ **דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּסְעוּ** – ימשיכו ליסוע לכיוון הים. [נראה לומר שעם ישראל לא היו ממש צמודים לים, ועד חצות ליל הם המשיכו ללכת לכיוון הים, ובחצות הים נבקע].

(טז) **וְאַתֶּם הָרַם אֶת מִטְּשֵׁי** – למעלה. **וְנָטַתָּ אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם** – ואז תטה את היד עם המטה לכיוון הים. **וּבִקְעָהוּ וַיָּבֵאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבֵּשָׁה** – הים יהפך ליבשה, ולכן כאשר הם ילכו ב'תוך הים' – במקום שאמור להיות ים יהיה להם יבשה.

(יז) **וְאֵנִי הִנְנִי מִחַזְקֶיךָ אֶת לֵב מִצְרַיִם וַיָּבֵאוּ אַחֲרֵיהֶם** – שהרי המצרים כבר יבינו שברור שד' נלחם בשביל עם ישראל, ובכל זאת הם יכנסו כי ד' יחזק את ליבם. **וְאַכְבְּדָה בַּפְּרַעְיָה** – אהיה מכובד על ידי פרעה **וּבְכָל חִילוֹ בְּרַכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו**:

(יח) **וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם** – המצרים שנשארו בְּמִצְרַיִם (ספורנו). **כִּי אֵנִי ד' בְּהַכְבְּדִי בַּפְּרַעְיָה בְּרַכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו**:

¹³ זה קצת מבלבל, אולי עדיף לוותר על זה.

¹⁴ מקור.

¹⁵ הרחבה: אפשר להשיג את השיר של אברהם פריד.

¹⁶ זה קצת דומה להסבר השני של רש"י אך יותר מכוון לדברי המדרש. אפשר גם להסביר: אינך צריך להתפלל כי כבר הודעתני שאתם תינצלו.

(יט) וַיִּסַּע מִלְאֲפָה הַאֲלֵהִים – שלוח של ד'. הַהֲלֹף לִפְנֵי מַחְנֵה יִשְׂרָאֵל וַיִּלְחַף מֵאַחֲרֵיהֶם – מיהו השליח? הענן, כפי שהתורה מפרטת. (בדומה לזה ברשב"ם). וַיִּסַּע עֲמוּד הָעֲנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֵד מֵאַחֲרֵיהֶם:

(כ) וַיָּבֵא – עמוד הענן. בֵּין מַחְנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחְנֵה יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הָעֲנָן וְהַחֲשֵׁף – הענן עשה חושך למצרים. וַיָּבֵא אֶת הַלַּיְלָה – עמוד האש האיר את הלילה לעם ישראל. וְלֹא קָרַב זֶה אֶל זֶה פֶּלַח הַלַּיְלָה – המחנה של המצרים לא קרב למחנה של עם ישראל כל הלילה, כי עמוד הענן לא אפשר למחנה מצרים לעבור. כשראו המצרים את עם ישראל, התחילו בשנאתם הגדולה לזרוק עליהם אבנים גדולות ולירות עליהם חיצים. אך הקב"ה ברחמיו העביר את עמוד הענן בין שני המחנות וכך הענן קיבל את כל האבנים. המצרים ראו שאצלם יש חושך עצום (כמו במכת חושך, כמו שהזכרנו שזה היה היום השביעי למכת חושך), וראו מבעד לחושך שיש לבני ישראל אור גדול (רמב"ן¹⁷). המצרים הרשעים, אפילו שראו בחושך איך ד' עוזר ואוהב את עם ישראל, המשיכו וניסו להלחם נגד עם ישראל. הבאנו את המדרש: משל לכן שבאו זאבים מפה ולסטים מפה והרים אותו על הכתפיים וכו'.

(כא) וַיֵּט מִשָּׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּם – ומאז התחיל תהליך קריעת ים סוף: בתחילה - וַיִּוֹלֶף ד' אֶת הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עֲזָה – רוח מזרחית חזקה. פֶּלַח הַלַּיְלָה – עד חצות לילה, אז הייתה קריעת ים סוף (ע"פ אוה"ח). וַיִּשָּׂם אֶת הַיָּם לְחֲרָבָה – ליבשה. החלק הפנימי של הים לא נבקע, אלא קפא (ד' עשה זאת ע"י הרוח, אף שרוח לא באמת יכולה לעשות כזה דבר) ונהפך למעין קרח, ולמה הוא לא נבקע? כי אם הים היה נבקע עד הקרקעית היו עם ישראל צריכים לרדת ולעלות וזאת הייתה טרחה בשבילם, לכן ד' הקפיא את המים (אוה"ח). (מסתבר שעם ישראל הרגיש שהוא הולך על יבשה ולא על קרח. הוכיח לנו תלמיד יקר שזה היה ממש כמו אדמה. וצריך עיון¹⁸). וַיִּבְקָעוּ הַמַּיִם – אחרי שהיתה רוח קדים והמים הוקפאו, שאר המים נבקעו לשנים. נס מופלא מאוד.

(כב) וַיָּבִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיּוֹם הַהוּא – הם הלכו בתוך הים והרגישו ממש יבשה, אפילו טיט ובוץ לא היה (אוה"ח). הזכרנו את המדרש שנחשון בן עמינדב היה הראשון שהעז להיכנס למים אף שעדיין לא נבקעו המים (כי מאז שמשוה הטה ידו על הים היה רק רוח קדים), אך הוא היה בטוח שהמים יבקעו, כי האמין בד'. ורק כשהמים הגיעו לחוטמו בקע ד' את הים. וַיְהִימֵם לֵהֵם חוֹמָה – כמו חומה. מִימֵינָם וּמִשְׂמָאלָם – התלמידים הזכירו את המדרש שהיו פירות.

(כג) וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם וַיָּבִיאוּ אַחֲרֵיהֶם כָּל סוֹס פָּרְעֹה רִכְבוֹ וּפָרְשָׁיו אֶל תּוֹךְ הַיָּם – זה דבר שקשה להבין, הרי המצרים ראו את הנס הכי גדול שיכול להיות – ים עצום וגדול נבקע לשנים. ואת זה ד' עושה בשביל להציל את עם ישראל. איך הם מעלים בדעתם להיכנס לתוך הים?! פשוט ד' הקשה את ליבם.¹⁹

טביעת המצרים בים סוף. דגשים: העונש הגדול שמגיע למצרים.

(כד) וַיְהִי בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר – בחלק השלישי של הלילה. וַיִּשְׁקֹף ה' - ד' הביט אֶל מַחְנֵה מִצְרַיִם אך לא הבטה רגילה, אלא במטרה להעניש, ע"י מה? בַּעֲמֹד אֵשׁ וָעָנָן – עמוד הענן הפך את האדמה לטיט, אח"כ עמוד האש חימם את האדמה (בוץ מתחמם יותר מסתם מים), ומהחום נפלו הטלפיים של הסוסים (איננו יודעים מה זה. חשבנו שזה ציפורניים, אך בסוסים שליד הת"ת לא מצאנו ציפורניים, לכן נראה לנו שזה הפרסות). וַיָּקֵם אֶת מַחְנֵה מִצְרַיִם – ד' בלבל את המצרים, נהיו קולות חזקים מאוד, וזה בלבל את המצרים, הם לא ידעו לאן ללכת ומה קורה איתם.

(כה) וַיִּסַּר אֶת אֶפְרוֹן מִרַגְלָיו – החום של עמוד האש הפיל את הגלגלים, הסוסים המשיכו ללכת, העגלות נגררו והחיילים עפו מצד לצד. וַיִּנְהַגְהוּ בַּכְּבֹדָה – הסוסים הלכו לאט. וַיֵּאמְרוּ מִצְרַיִם – אנשי מצרים אמרו. אֲנֹסָה – אברהם מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי ה' נִלְחַם לָהֶם בְּמִצְרַיִם – ד' נלחם בנו.²⁰

(כו) וַיֵּאמְרוּ ה' אֵל מִשָּׁה נָטָה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם – שאל אחד הילדים: עם מטה או בלי מטה? עשינו הצבעה, רובם סברו שעם מטה! שהרי כך למדנו בעבר שכתוב יד והכוונה במטה. אשמה לשמוע אם משהו יודע. וַיִּנְשְׁבוּ הַמַּיִם עַל מִצְרַיִם – על אנשי מצרים. עַל רִכְבוֹ וְעַל פָּרְשָׁיו:

(כז) וַיֵּט מִשָּׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּם וַיִּשְׁבּוּ הַיָּם לְפָנֹת בֹּקֶר – קצת לפני הבקר. לְאֵיתָנוּ - לחזקו, כפי שהיה בתחילה. וּמִצְרַיִם נִסְיָם לְקַרְאֹתוֹ – המצרים ברחו, אך מרוב בהלה, במקום לברוח ממנו הם ברחו אליו. כמו מי שבורח מאריה ונכנס לתוך פיו (מדרש, איני מבין מה הציור, הרי הים בא אליהם מלמעלה). וַיִּנְעַר ה' אֶת מִצְרַיִם בְּתוֹךְ הַיָּם – כיצד לא שחו המצרים (אוה"ח)? ד' ניער אותם מלמעלה למטה. הזכרנו שהם לא מתו ישר, כדי שיסבלו יותר, ויענשו על חטאם (מדרש וינער - כנער).

(כח) וַיִּנְשְׁבוּ הַמַּיִם – המים חזרו למצבם הראשון. וַיִּכְסּוּ אֶת הַרְקָבָה וְאֶת הַפָּרְשִׁים לְכָל חֵיל פָּרְעֹה – את כל החיילים של פרעה. הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם בָּיָם לֹא נִשְׂאָר בָּהֶם עַד אֶחָד – אפילו אחד. הבאנו את הגמ' בברכות "עד ועד בכלל או עד ולא עד בכלל". לדוגמא: למדנו עד פסוק ה' – "עד" זה כולל פסוק ה' או לא כולל? כך גם כאן אפשר להסביר שלא נשאר אפילו אחד, ואפשר להסביר שאחד נשאר. ומיהו? זה פרעה, שיוכל לספר למצרים ולכל העולם את כל הניסים שהיו בים סוף.

(כט) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ בַּיּוֹם הַהוּא בַּיָּם – בזמן שהמים חזרו על המצרים, באותו זמן הלכו בני ישראל בתוך הים. המים חזרו למצבם הראשון רק אפה שבנ"י עוד לא הלכו (ספורנו ועוד, ודלא כבמדרש). וַיְהִימֵם לֵהֵם חוֹמָה מִימֵינָם וּמִשְׂמָאלָם – בטעמי בית הכנסת.

(ל) וַיִּוֹשַׁע ה' בַּיּוֹם הַהוּא אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרַיִם וַיִּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מֵת עַל שַׁפַּת הַיָּם – הקב"ה הוציא את כל המצרים לים. למה? א. כדי שלא יהיו כאלו מעם ישראל שיחשבו שהמצרים יצאו מהצד השני. ב. כדי שעם ישראל יוכלו לקחת את כל הביזה של מצרים.

(לא) וַיִּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם וַיִּירָאוּ הָעָם אֶת ה' – ראת הרוממות. כמו יראה מרב גדול, לא פחד שמא יעשה לו משהו. וַיֵּאמְרוּ בְּה' וּבַמִּשָּׁה עָבְדוּ – האמינו שכל מה שמשוה אומר הכל מד'.

שירת הים. דגשים: המדרגה הנעלה שהגיעו אליה עם ישראל בזמן שירת הים. ראתה שפחה וכו'. הציפיה של עם ישראל להגיע לבית המקדש. ההודאה לד' על הניסים שעשה. הגודל המיוחד של היום המיוחד הזה.

כהקדמה לשירת הים עצרנו את התפילה לפני ק"ש ודיברנו על חלקי התפילה: ברכות השחר בקומנו בבקר. ק"ש ותפילה. באופן מהותי הק"ש והתפילה לא קשורים, אלא כיוון שיש ברכות ק"ש שם מוזכרת גאולת מצרים, רצו לסמוך גאולה לתפילה. [בגאולה אנו כאילו דופקים למלך והוא יוצא לקראתנו, ולא שייך שנלך לדרכינו, אלא ישר אנו ממשכימים ומבקשים את בקשות התפילה. מ"ב קי"א]. אך כהכנה לתפילה אנו רוצים להודות ולהלל ולשבח את ד' על כל הטובות שגמל עם העולם כולו ועם עם ישראל. זה נקרא "פסוקי דזמרא". לפני פסוקי דזמרא ואחריהם יש ברכה. באמצע אסור לדבר. סיום השבחים שאנו משבחים את ד' זה קריעת ים סוף.

¹⁷ האוה"ח חולק וסובר שהיה חושך כל כך גדול שהם לא ראו בכלל את האור של עם ישראל, וכותב אחד מהמפרשים שבגלל זה לא התקרבו לעם ישראל, כי לא ידעו אפה הם נמצאים.

¹⁸ כך פשט הפסוקים. החזקוני אומר שבגלל החושך של הענן הם לא שמו לב שהם נכנסים לתוך הים. וכן הוא במדרש.

¹⁹ תשע"ג: ילד שאל: "א"כ היה צריך לכתוב "כי ד' נלחם בנו", הזכרנו את המדרש שזה בא לרמוז על כך שגם המצרים במצרים נענשו.

²⁰

הקראנו את המ"ב (סימן נ"א) שכותב שיש להגיד את שירת הים בשמחה ולהרגיש כאילו עבר בים. הוספנו שיש שעומדים בקריאת התורה בזמן שירת הים (והאשכנזים גם כל יום). לאחר הקדמה זאת ברכנו "ברוך שאמר", שירת הים, ו"ישתבח". [עשינו סקירה על התאריכים: יום א' – הלכו לסוכות. יום ב' – לאיתם. יום ג' – לפני פי החירות, יום ד' – הודיעו לפרעה, ימים ה' ו' – המצרים רדפו, אור לז' – קריעת ים סוף, בבקר יום השביעי – אמרו שירה.]

(א) אֶזְיִר מְשֵׁה - אז, כשראה משה את הנס הגדול שר משה (רמב"ן). וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְה' - שיר שונה מתפילה או מדיבור בניסוח המיוחד וכן בצורת הכתיבה.²¹ וַיֹּאמְרוּ לְאָמֵר - כל עם ישראל שרו את השירה הזאת יחד, כאדם אחד (אוה"ח). הם לא הכינו לפני כן את השירה, אלא הגיעו לדרגה כזאת של נבואה, שכולם אמרו בדיוק אותם מילים.²² חזרנו על מה שכתוב "ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי". אֲשִׁירָה לְה' פִּי גֵאֵה גֵאֵה - שהתגאה על הגאווותנים. (התגאה פירושו התרומם על הגאווותנים, כמו שיש בים גאות ושפל). סוּס וְרִכְבּוֹ רָמָה בָּיָם - השליך בתוך הים. הזכרנו את דברי רש"י שהיו הסוס ורכבו מחוברים זה לזה.

(ב) עָזִי - כינוי לד', שהוא העז והכח שלי - הוא היה לי לישועה. וְזָמַרְתָּ יְה' - מה שד' זימר את הרשעים כמו מזמרה. וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה - זה גם היה לי לישועה. זֶה אֱלֹהֵי - מכאן למדנו ש"ראתה שפחה על הים...". הנס היה כל כך גדול שממש הרגישו כאילו הם רואים את ד' - הם ראו את אהבתו הגדולה אליהם. וַאֲנֹהוּ - אספר נוי ושבח של ד'. אֱלֹהֵי אֲבֵי - הוא האלוקים של האבות. וַאֲרַמְמָנָהוּ - אספר בשבחו, שיהיה מרומם על כולם.

(ג) ה' אִישׁ מִלְחָמָה - בעל מלחמה, הוא עושה המלחמות. ה' שָׁמוּ - ובכך יתפרסם שמו בכל העולם (אבע"ז).

(ד) מִרְכַּבַּת פָּרְעָה וַחֲלִילוֹ יְרָה - השליך (לכן מי שמשליך חץ נקרא יורה, וכן מי שיוורה כדור). בָּיָם וּמִבְחָר שְׁלִשְׁוֹ - המובחרים שבשרים שלו. טָבְעוּ בָּיָם סוּף - הזכרנו את רש"י שהם טבעו בתוך טיט.

(ה) תְּהַמַּת יַכְסִּימוּ - המים העמוקים כיסו את המצרים. יָרְדוּ בַּמַּצּוֹת - המצרים ירדו לעומק הים. כָּמוֹ אֶבֶן - שורדת לעומק (לעומת בלון).

(ו) יַמִּינָהּ ה' - היד של ד', כלומר הפעולות שד' פועל. נֶאֱדָרִי בַכַּחַ - יש לה כח מאוד מאוד נאדר, כלומר חזק ועצום.²⁴ (רד"ק). יַמִּינָהּ ה' תִּרְעֵץ אוֹיֵב - והיא שוברת את האויב.

(ז) וּבָרַב גְּאוּנָהּ - ובכוחך הגדול. תִּהְרַס קְמִיָּה - תהרוס את מי שקם נגדך להזיק לך. הקשינו - הרי הם קמו להזיק לעם ישראל ולא לד'! מכאן למדו חז"ל שמי שרוצה לפגוע בעם ישראל הוא רוצה לפגוע בד'. תִּשְׁלַח חַרְבָּהּ - תשלח את הכעס שלך (כמו "וחרה אף") על המעשים הרעים של המצרים ועל כך שפוגעים בעם ד'. יִאֲקַלְמוּ פִּקְשׁ - והכעס הזה יכלה אותם במהירות, כמו שאש שורפת קש תוך שניות.

(ח) וּבְרוּחַ אֲפִיָּה - מהכעס של ד' על מעשי המצרים יצא רוח, זו רוח הקדים (שילוב רש"י וספורנו). כְּשֵׁי כַעַס יוֹצֵא מֵהָא רֹחַ, לכן כעס מתבטא דווקא באף. נִעְרַמוּ מַיִם - המים נערמו לערימה. נִצְבּוּ כְמוֹ גַד נְזָלִים - המים (שבדרך כלל הם נוזלים, אבע"ז) נעמדו כמו עמוד. קָפְאוּ תְהַמַּת - המים קפאו כמו קרח, כפי שלמדנו על מנת שיהיה הים מישור ולא ירדה.²⁵ בָּלָב יָם - באמצע הים.

(ט) אָמַר אוֹיֵב - אמר פרעה לעמו: אֲרַדְהָ אֲשִׁיג - נרדוף את עם ישראל ונשיג אותם. אֲחַלֵּק שָׁלַל - אני אתחלק אתכם בשלל, ולא אקח לי מה שאני רוצה כדרכם של מלכים. תִּמְלֶאמוּ נַפְשֵׁי - נפשי תמלא מהם, הנפש זה הרצון, והכוונה: אני אהיה מרוצה מכל השלל שאקבל. אֲרִיק חַרְבִּי - אשלוף את חרבי (הנדן נהיה ריק). תוֹרִישְׁמוּ יָדֵי - וארושש את עם ישראל מכל מה שיש להם, ויהיו עניים.

(י) נִשְׁפַּת בְּרוּחָהּ - נשפת ברוח שלך. כָּסְמוּ יָם - ואז הים כיסה אותם. צָלְלוּ כְּעוֹפְרֵת - סוג של מתכת. בָּמַיִם אֲדִירִים - במים העמוקים. שמנו לב שאחרי המילה "במים" יש טיפכא שהוא טעם מפסיק, לכן אמרנו שאפשר להסביר שהאדירים - כלומר המצרים שלכאורה גיבורים צללו כמו עופרת. הבאנו את המדרש שהרשעים הגדולים טבעו כקש, לאט לאט. הבינונים כאבן והכשרים מהר כעופרת.

(יא) מִי כַמְכָה בְּאֵלֶם ה' - אין מישהו שהוא כמוך בכל החזקים (כמו "מי כמוך בעל גבורות..."). ובדומה לזה "אין כאלוקינו... מי כאלוקינו". מִי כַמְכָה נֶאֱדָר בַּקֶּדֶשׁ - אין עוד כמוך אדיר וגדול בקדושה. נוֹרָא תְהַלֵּת - ואנו יראים מלספר את תהילותך, בגלל גדלותך. סיפרנו על אותו אחד שאמר "האל הגדול הגבור והנורא והאדיר והעוז והיראוי החזק והאמיץ והודאי והנכבד" ואמר לו אותה ר' חנינא - "סיימתניהו לכולהו שבחי דמרך"²⁶. עֲשֵׂה פְלֵא - עושה ניסים ונפלאות.²⁷

(יב) נְטִיטָה יַמִּינָהּ - היטת את ירך. תִּבְלַעְמוּ אֲרִיץ - ודי היה בפעולה קטנה בשביל שהארץ תבלע את הגויים.²⁸ כמו מישהו שמזיז את היד ושובר כלי זכוכית. איזה ארץ בלעה את המצרים? צריך לומר שאחרי שנפלטו מן הים נבלעו באדמה (רמב"ן).

(יג) נְחִיטָה בַּחֲסִדָּה עִם זֶה גְּאֻלָּתָהּ - את העם הזה שגאלת הנהגת בחסד (היה יכול הקב"ה להוציא אותנו ממצרים אך בלי לדאוג לצרכים שלנו. כמו אחות בבית חולים שיכולה לטפל בחולה בכל מה שהוא צריך אך לא לשים לב אם כואב לו או קר לו). נְהַלֵּת בְּעֵצָה אֵל נוֹה קֶדְשֶׁךָ - אתה מנהיג את עם ישראל בגבורה עד למקום הקדושה - בית המקדש.

(יד) שְׁמִיעוּ עַמִּים רְיָזוֹן - כל העמים נבהלו כששמעו על כוחו של ד', כמו שאם פתאום השולחן יתרומם אנחנו נבהל. חֵיל אֶחָז - פחד תפס. יִשְׁבִּי פְלִשְׁתִּים - את הפלשתים, במיוחד אותם, כי עם ישראל הולך לעבור באיזור שלהם.

(טו) אֶז נִבְהָלוּ אֱלֹפֵי אֲדוֹם - הגיבורים של אדום פחדו. אֵילֵי מוֹאָב - את החזקים של מואב. יִאֲחֲזוּמוּ רַעַד - יתפוס פחד. נִמְגּוּ כָל יִשְׁבֵי כְנָעַן - נמס ליבם מפחד (שהרי עם ישראל מגיע אליהם וכובש אותם, ספורנו). ראינו את דברי רחב שהעולם שמע את קריעת ים סוף והוא נמוג. וכן שנמוג ליבם כשחצו את הירדן.

²¹ דברים מיוחדים לשירת הים: א. אמרתי להם מראש שאפשר לזכור בע"פ, ואכן שרנו הרבה פעמים את שירת הים (התחלתי סיפור עם המילה 'אז' ואז כולם התחילו לשיר, יצאנו לטייל וכולם שרו). ב. אמרנו את שירת הים בפסוקי דזמרא, ביום הראשון אף עם ברכות פסוקי דזמרא. ג. מפסוק י' שרנו את הניגון המיוחד שעושים אצל הרב ליאור ועוד. ניגון בין כל פסוק. ד. היה מרי דפסוקא לפסוקים - מישהו שמסביר את הפסוק ע"פ טקסט כתוב. ה. כשכבר ידעו בע"פ את השירה, יצאנו לחצר, הם עמדו ב2 שורות זו מול זו ונתנו ידיים (ים סוף). אה"כ הים נחלק, וכל טור נתן ידיים אחד לחבירו. כל פסוק שכולם שינו יצא ילד מתחילת הטור עבר את הים ועבר לצד השני. בסוף אני עברתי בתור מצרי (סוס) והים נסגר עלי. ו. מילים נרדפות. ז. חידות - פסוק קצר וארוך. ט. כדאי גם לשיר את שירת הים במנגינה ספרדית.

²² פתיחה: להראות לילדים מתיקון קוראים איך נראית השירה. אפשר להראות שירות נוספות.

²³ פתיחה: אמרתי לכולם לחשוב על משפט של אמירת תודה על הטיול. ואח"כ היו צריכים להגיד מילה אחר מילה כולם יחד. ויצא בליל מילים. כך ראינו איזה פלא הוא זה שכל עם ישראל אומר שירה כל כך ארוכה בדיוק אותם מילים כמו אדם אחד.

²⁴ עיון: אפשרות נוספת שיותר נכנסת בו הוא ה שכתוב במדרש שכל טוב: אנו משבחים אותה בכח שלה. אלא שלקמן "במים אדירים" לא נכנס ההסבר של שבח, לעומת זאת כח וגבורה פחות מתאים למושג אדרת שנער. וצ"ע.

²⁵ תשע"ג: והיה הקב"ה חובט את המצרים בקרח.

²⁶ ציטוט: ההוא דנחית קמיה דר' חנינא אמר האל הגדול הגבור והנורא והאדיר והעוז והיראוי החזק והאמיץ והודאי והנכבד המתין לו עד שסיים כי סיים א"ל סיימתניהו לכולהו שבחי דמרך למה לי כולי האי אגן הני תלת דאמרין אי לאו דאמרניהו משה רבינו באורייתא ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקנינהו בתפלה לא היוין יכולין למימר להו ואת אמרת כולי האי ואזלת משל למלך בשר ודם שהיו לו אף אלפים דינרי זבוב והיו מקלסין אותו בשל כסף והלא גנאי הוא לו. ברכות לג.

²⁷ צ"ע: הקשה תלמיד - אז איך סיפרנו בשירת הים? אולי עדיף לבחור פירוש אחר.

²⁸ הרחבה: לעשות פו על ילד ובלו שיראו לדחוף אותו. או לעשות כאילו אני דוחף אותך עם אצבע אחת.

(טז) מכאן עם ישראל התפלל לד': **תפל עליהם אימתה** – פחד ופחד בגדל זרועה ידמו פאבן – ביד הגדולה שלך ישתקו כמו אבן, ולא יעזו לעשות כלום כשעם ישראל יעבור. **עד יעבר עמך ה' עד יעבר עם זו קניית** – העם שקנית אותם שיהיו שלך, [מראה אהבת ד' אלינו, כמו משהו שמישהו קונה והוא מאוד אוהב אותנו]. הם יעברו את הירדן לכיוון א"י.

(יז) תבאמו – תביא אותם. **ותשעמו** – ותיטע אותם נטיעה קבועה לעולם. **בהר נחלתך** – בהר שהוא המקום שלך, הר המוריה, בית המקדש. **מכון לשבתך** – המקום שמוכן בשביל השראת שכינתך בו. **פעלת ה'** – שאותו אתה פעלת ועשית. **מקדש אדני פוגנו ידך** – נגיע למקדש אותו הכינו ידך. **(יח) ה' ימלך לעלם ועד** – זהו פסגת השירה. לכן אנו כופלים אותו בפסוקי דזמרא. עם ישראל מתפלל שנגיע למצב השלם בו העולם כולו מבין שד' הוא המלך. ומצב זה יהיה לנצח.

(יט) עם ישראל מסיים את השירה בסיכום (אבע"ז): **פי - כאשר בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב ה' עליהם את מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים:**

(כ) ותקח מרים הנביאה – עשתה זאת מכת נבואתה. **אחות אהרן** – הוזכר דווקא אהרן כי הוא גדול האחים או ע"מ להזכיר גם אותו בכל השירה, מפאת כבודו (רמב"ן). **את התף בידה** – זה התוף לקחה מרים ולקחה הנשים בצאתם ממצרים כי ידעו שיעשה ד' נסים ונפלאות מיוחדים בצאתם ממצרים. **ותצאן כל הנשים אחריה בתפים ובמחלות** – לקחו איתן תופים, והתחילו לרקוד, בזמן אמירת השירה.

(כא) ותען להם מרים – מרים אמרה להם (כתוב לשון "ותען" כי היא אמרה להם לשיר, לכן מתאים יותר המילה "ותען"). **שירו לה' פי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים** – מרים אמרת להם תשירו לד' כמו ששרו הגברים. ואז הנשים מתחילות לשיר את כל השירה כולה יחד.²⁹

נסיון המים במרה. דגשים: לכתך אחרי במדבר – הקושי ללכת במדבר תלויים רק בחסדי שמים, והעמידה המיוחדת של עם ישראל. ניסיון ד' שנמשכים גם במדבר. הנסיון מרומם את עם ישראל.

(כב) ויסע משה את ישראל מים סוף ויצאו אל מדבר שור – זהו מדבר איתם שהיו שם לפני כן (אבע"ז). **ויילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים** – בזמן הזה שותים עם ישראל ממעט המים שנשאר להם. יום עובר, הם צמאים, ומסתפקים במועט, סומכים על הקב"ה, עוד יום עובר ועוד יום. כבר קשה, הילדים צמאים מאוד. הקב"ה מנסה אותם והם עומדים בניסיון.

(כג) ויבאו מרתה – למרה. כמו ארצה לארץ. אלא שכאן א"א רק להוסיף ה', כי זה יצא מרתה, ולכן הה' נהפכה לת'³⁰. **ולא יכלו לשתות מים מרתה פי מרים הם על פן קרא שמה** – מי שבחר לה את השם³¹. **מרה** – הערנו שבהתחלה לא נקרא המקום מרה, ורק לאחר הסיפור הזה קראו למקום מרה.

(כד) וילנו העם על משה לאמר מה נשתה – אחרי שלושה ימים נגמרו המים (דעת זקנים ובעלי התוס'), עם ישראל רוצה לשתות, מחפש מחפש ולא מוצא, עדיין הוא לא מתלונן, אך כשהוא מוצא מים והם מרים (תיארנו איך הם באו בהתלהבות ע"מ לתת לילדים הצמאים ולפתע גילו שהמים מרים). מה עושים? מתפללים לד' ומבקשים ממש. היו כאלו שלא ניסחו את השאלה בצורה נכונה, והתלוננו. [אך לא כולם, אבע"ז פרק ט"ז פסוק ב']. אך כפי שלמדנו עם ישראל רק נהיה העם של ד' ולאט לאט הוא מתחיל ללמוד איך מבקשים ושהכל מד' ושהוא יכול הכל. לכן ד' עשה את הנסיון הזה כדי ללמד אותם ולרומם אותם.

(כה) ויצעק אל ה' – משה מתפלל לד' (צעקה זה לשון תפילה, אך תפילה יותר חזקה). **ויורה ה' עץ** – ד' מלמד אותם את המקום בו נמצא עץ (רמב"ן) [וכנראה שגם לימד אותו לשים את העץ במים]. במדרש כתוב שזהו עץ מר שנקרא הירדוף. **וישלך** – את העץ אל המים וימתקו המים – נס נפלא. מר הופך מר למתוק. **שם שם לו חק ומשפט** – עם ישראל לאט לאט גדל ומתגדל עד מעמד הר סיני, כחלק מההכנה למתן תורה הקב"ה מלמד את עם ישראל חוקים ומשפטים, אמנם עדיין לא ניתנה תורה, אבל כדי שיתרגלו במצוות ויוכלו גם ללמוד תורה ד' נתן להם מצוות, כמו קיום מצוות לפני בר-מצווה. המצוות שעם ישראל קיבל הם – הלכות שבת, פרה אדומה, וכל מיני דיני ממונות, ועניינים של מידות ודרך ארץ (רמב"ן)³² **ישם נסהו** – הקב"ה השאיר את עם ישראל בצמא ע"מ לנסות אותם – כיצד יבקשו מים. היו שלא ביקשו כראוי, ובכך למדו כיצד צריכים לבקש. ניסוי זה מלשון דבר מרומם. עם ישראל רק יצא ממצרים והוא צריך ללמוד ולהתגדל לאט לאט³³.

(כו) ויאמר – הקב"ה מחזק את עם ישראל: **אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך** – לימוד תורה (אווה"ח, שמוע תשמע – שאתה רוצה לשמוע עוד ועוד). **והישר בעיניו תעשה** – אלו מצוות עשה. **והאזנת למצותיו** – אלו מצוות לא תעשה (שצריך רק להאזין, אך לא לעשות), אבע"ז. **ושמרת פל חקיו** – גם חוקים שאיננו מבינים הטעם. **פל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך** – אם תעשה את מצוות ד', כל מכות מצרים לא יבואו עליך. כי התורה כ"כ מיוחדת שגם הגוף נהיה בריא וזה הכוונה - **פי אני ה' רפאך** – כמו רופא שאומר מה לאכול ומה לא.

(כז) ויבאו אילמה – עם ישראל ממשיך ללכת, הם עוזבים את המים של מרה, הם לא יודעים מה יהיה בהמשך, אך הם בטוחים בד'. **ישם שתיים עשרה עינת מים ושבעים תמרים** – לכל שבט היה מעיין, ממנו היו שותים. כל אחד מהזקנים היה יושב תחת עץ התמר. **ויקנו שם על המים** – עם ישראל ישבו שם תקופה (עד ט"ו אייר (אבע"ז)), ובה למדו את כל המצוות החדשות שקיבלו (חזקוני). אחרי הנסיון, הקב"ה מביא להם כל טוב, מאהבתו הגדולה את עם ישראל.

נסיון הרעב במדבר סיני. דגשים:

(א) ויסעו מאילם – ד' אומר להם ללכת (בפשטות עמוד הענן מתחיל ליסוע והם אחריו, עיין אבע"ז). **ויבאו פל עדת בני ישראל אל מדבר סיני אשר בין אילם ובין סיני בחמשה עשר יום לחדש השני לצאתם מארץ מצרים** – עם ישראל עוזב מקום כל כך מוצלח ונכנס למדבר, עם ישראל סומך על הקב"ה שיביא לו כל מה שצריך.

²⁹ תשע"ג: [ילד שאל – והרי אסור לשמוע נשים שרות? אז אמרתי שזה היה רחוק ולהיפך רואים את הצניעות שכ"א שר לעצמו. והוספתי – שירה זה לא בניגון. אך הוא הוכיח מזה שהיה להן תופים שהן שרו. אמרנו שיכול להיות שאחרי כל פסוק הן שרו ניגון, דאל"כ איך היו שומעות מה הן אומרות, התופים היו מפריעים].

³⁰ פתיחה: שאלתי ילדים: איך אומרים הסיפור שלי, השולחן שלי? איך אומרים הכיפה שלי, כיפתי. למה? כי זה יותר קל. אח"כ שינו את הפסוקים והם עצמם הצליחו לעלות על המיליה הקשורה – מרתה. אך גם בזה שאלתי – מה פירוש המילה מרתה, גם זה היה צריך הסבר.

³¹ לא מדויק.

³² תשע"ג: אמנם עדיין הם לא מצויים לעשות אותם כי עדיין לא ניתנה התורה, אך ד' רוצה שכבר יוכלו ללמוד תורה – הלכות שבת, פרה אדומה, וכל מיני דיני ממונות. [נראה יותר להבין בדברי הרמב"ן שהם קיימו מצוות שבת, אך לא מצד חיוב אלא הרגל, כמו שאברהם אבינו קיים את כל התורה].

³³ הרחבה: דיברנו על עונש הנחש שאין לו תפילה לד', ולעומת זאת ארץ ישראל "למטר השמים תשתה מים". סיפרנו סיפור לא לגמרי קשור: ילד בן 7 ההורים שלו נותנים לו הכל והוא חושב שמגיע לו הכל ולא אומר תודה, ההורים מנסים להסביר לו וזה לא עוזר, אז הם הולכים ליעוץ ואומרים להם לא לתת לילד. הילד לא מקבל אוכל והוא רעב, בתחילה מבקש לא כראוי עד שלומד איך מבקשים ולומד שהכל מהוריו. אח"כ לא מביאים לו מעל וקר לו וכו'.

(ב) וַיִּלְוֵנוּ פֶלַע עֶדֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל מִשְׁחָה וְעַל אֶהְרֹן בַּמִּדְבָּר – תיארונו את המציאות שקדמה שתלונו. עם ישראל לקחו לעצמם מעט אוכל, את האוכל סיימו בכל התקופה הזאת, כל הזמן אכלו קצת בצמצום. לפתע נגמר האוכל, אין שום אוכל חדש. מה עושים...

(ג) וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל ³⁴ מי יתן מותנו מותנו – הלוואי שנמות. **בְּיַד ה' בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשַׁבְתּוֹנוּ עַל סִיר הַבְּשָׂר** – לא באמת, אלא מתוך הרעב הרגישו כך (ע"פ מכילתא דרשב"י). **בְּאֶרְצוֹנוּ לֶחֶם לִשְׂבֹּעַ** – על אף שאכלו שם מעט, ובצורה לא מסודרת. **פִּי – שֶׁהָרִי, כְּלוּמַר – וּבִמְקוֹם זֶה... הוֹצֵאתֶם אֹתָנוּ אֶל הַמִּדְבָּר הַזֶּה לִהְיוֹת לָהֶם לְחֶמְדָּה בְּרַעֲב** – עדיף למות במצרים שבעים מאשר במדבר רעבים (ספורנו). הסברנו שכשאדם מאוד רעב הוא מדבר דברים לא הגיוניים. יכול להיות שעם ישראל חושב ש'ד' כבר לא רוצה אותם והוא מחליט להמית אותם. ואכן שהו ניסיון שמרומם את עם ישראל, כי הם לומדים להבין שהכל מד' וכמה הוא אוהב אותם ודואג להם.

(ד) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הֲנִי מִמְטִיר – מוֹרִיד ³⁵. **לְכֶם לֶחֶם** – מזון. **מִן הַשָּׁמַיִם וַיַּצֵּא הָעָם וַלְקָטוּ דָבָר יוֹם בְּיוֹמוֹ** – כל יום את הכמות (ה'דבר') שמתאים לאותו יום. **לְמַעַן אֲנַסְנוּ** – בשביל שאנסה אותם. **הַיָּלֵף בְּתוֹרַתִי אִם לֹא** – מה מטרת המן? המן יורד כל יום, כך שכל יום עיני ישראל תלויות לד' אם יוריד היום או לא, וכך הם מתגדלים (רשב"י). בנוסף יש מצוות במן שעם ישראל צריכים להקפיד עליהם ובכך הם מתגדלים ³⁶.

(ה) וְהָיָה בַיּוֹם הַשְּׂשִׁי וְהָכִינוּ אֶת אֲשֶׁר נִבְיָאוּ – ביום שישי יבשלו ויאפו את כל המן שהביאו. ולא יחכו לשבת, כדי שבשבת יוכלו לנוח, וללמוד תורה. **וְהָיָה מִשְׁנֵה – פִּי שְׁנַיִם**. **עַל אֲשֶׁר יִלְקָטוּ יוֹם יוֹם** – יותר ממה שלוקטים בכל יום. כשיגיעו לביתם יגלו שיש להם פי שנים – שני עומרים לאחד. לכן אנו בוצעים על שני לחמים בשבת. אמנם עדיין לא קיימו מצוות שבת, אך זה כבר מלמד אותם את החשיבות של שבת.

(ו) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְאֶהְרֹן אֶל פֶּלַע בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֲרָב – כשיגיע הערב. **וַיִּדְעֵתֶם פִּי ה' הוֹצֵיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם** – תדעו ש'ד' הוא זה שהוציא אתכם ולא אנחנו. וד' אוהב אתכם ודואג לכם.

(ז) וּבִקֵּר – כְּשִׁיגִיעַ הַבֶּקֶר. וַרְאִיתֶם אֶת קְבוֹד ה' – תראו את כבוד ד'. המן זהו דבר כל כך ניסי, על טבעי (בשונה מהשליי), לכן בו אפשר לראות את כבוד ד'. **בְּשִׁמְעוּ אֶת תְּלִנְתֵיכֶם עַל ה' וַנִּחֲנוּ מָה** – ואנחנו מה, מה אנו חשובים? (ענווה גדולה. השונונו לאברהם ולדוד המלך. ולהבדיל לנבוכדנצר) **פִּי תְלִינוּ עֲלֵינוּ:**

(ח) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה – כעת משה מפרט מה יהיה בערב ומה בבקר. **בְּתַת ה' לְכֶם** – ד' ייתן לכם. **בְּעֲרָב בְּשָׂר לְאָכֹל** – הבשר הוא בערב. ³⁷ **וְלֶחֶם בְּבֹקֶר לִשְׂבֹּעַ** – כי הלחם נועד לשבוע, מה שאין כן בשר. **בְּשִׁמְעוּ ה' אֶת תְּלִנְתֵיכֶם אֲשֶׁר אֲתֶם מְלִינִם עֲלֵיו וַנִּחֲנוּ מָה לֹא עֲלֵינוּ תְלִנְתֵיכֶם פִּי עַל ה'** – התלונו צריכות להיות על ד'. לכן מבקש משה מעם ישראל לפנות לד'. כמובן, כאשר עם ישראל יפנה לד' זה לא יהיה 'תלונו', ועי"ז יתרוממו.

(ט) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אֶהְרֹן אַמֹּר אֶל פֶּלַע עֶדֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קְרָבוּ לַפְּנֵי ה' – תעמדו לפני ד'. **פִּי שִׁמְעוּ אֶת תְּלִנְתֵיכֶם:**

(י) וַיְהִי כַדְבָּר אֶהְרֹן אֶל פֶּלַע עֶדֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל – למה דווקא אהרן דיבר ולא משה? למדנו שהמן בזכות משה העננים בזכות אהרן והבאר בזכות מרים. כאן שהגיע הענן היה מתאים שאהרן יאמר את זה (בעל הטורים). **וַיִּפְּנוּ אֶל הַמִּדְבָּר** – הסברנו שעם ישראל פנה כלפי משה ואהרן שהיו בתוך המחנה, ועכשיו הם צריכים לפנות לד'. כיצד? בשביל זה הם פנו אל המדבר. **וְהָיָה קְבוֹד ה' נִרְאָה בְּעֵינֵינוּ** – באותו רגע ראו עם ישראל את השכינה השורה בענן.

המן. דגשים: הניסים הגדולים שבמן. אוכל שמיימי. עם ישראל נתון לחסדי ד' כל ה-40 שנה במדבר. משה מצליח לרומם אפילו את הרשעים החוטאים. קדושתה וחשיבותה של שבת קדש.

(יא) וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר:

(יב) שִׁמְעָתִי – הַקְּשַׁבְתִּי. אֶת תְּלִנְתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל דְּבַר אֲלֵהֶם לֵאמֹר בֵּין הָעָרְפִּים – בשעות הסמוכות לשקיעת החמה. תֹּאכְלוּ בְּשָׂר וּבִבְקָר תִּשְׂבְּעוּ לֶחֶם וַיִּדְעֵתֶם פִּי אֲנִי ה' אֲלֵהֵיכֶם – שדואג לכל צרכיכם, ושעושה דברים שאינם לפי הטבע.

(יג) וַיְהִי בְּעֲרָב – כְּשֶׁהִגִּיעַ הָעֶרֶב. וַתַּעַל הַשָּׁלֹ – המין שנקרא שליו עלתה (שליו זה נקבה). שליו היה עוף שמן מאוד. מסופר בגמ' על אמורא ששם 6 לחמים ומעליהם את השליו, וצלה את השליו, והשומן של השליו הגיע לכל הלחמים שמתחתיו. שליו זהו מאכל מלכים, והקב"ה נתן לעם ישראל את הטוב ביותר ³⁸. **וַתִּכַּס אֶת הַמַּחֲנֶה – זה היה נפלא לראות המונים מהעוף המשובח הזה מגיעים בבת אחת. בכמויות אדירות. **וּבִבְקָר הִיְתָה שִׁכְבַת הַטֹּל סָבִיב לַמַּחֲנֶה** – שמנו לב שהשליו היה בתוך המחנה והמן סביב למחנה.**

(יד) וַתַּעַל שִׁכְבַת הַטֹּל – השמש המיסה את הטל שהיה מעל המן. [הטל היה מתחת המן כדי שלא יתלכלך מהאדמה, ומעל המן כדי שלא יתלכלך מזבובים ³⁹ וכו'. זה אחד מהסיבות שאנחנו שמים מפה מעל ה"לחם משנה" של שבת]. וְהָיָה עַל פְּנֵי הַמִּדְבָּר דֶּק מַחֲסָפִס – דבר דק מגולה, ללא הכיסוי שלו. ⁴⁰ דֶּק כְּפָפֵר עַל הָאָרֶץ – והוא היה דק כמו קרח (רמב"ן) ⁴¹.

(טו) וַיִּרְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אֶחָיו מֵן הוּא – מה זה הדבר הזה? (רשב"י). פִּי לֹא יָדָעוּ מָה הוּא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם הוּא הַלֶּחֶם אֲשֶׁר נָתַן ה' לְכֶם לֶאֱכֹלָה:

(טז) זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר צָוָה ה' לְקָטוּ מִמֶּנּוּ אִישׁ לְפִי אָכְלוּ – כל אחד כפי הכמות שהוא ומשפחתו צריכים לאכול. וכמה זה? עֹמֶר לְאִגְלָלַת – לכל אחד. מְסַפֵּר נִפְשֵׁיתֵיכֶם – לפי מספר הנפשות שבאותו בית. **אִישׁ לְאִשְׁרֵי בְּאֵהְלוֹ תִקְחוּ – כולל עבדים ושפחות. [יצא מזה דבר מעניין: אם היה מחלוקת בין שני אנשים על עבד למי הוא שייך, היה אפשר לדעת על ידי המן, מי שאצלו ירדה מנה נוספת של מן, מוכח הדבר שהעבד שייך לו.]**

(יז) וַיִּעֲשׂוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּלְקָטוּ הַמִּרְבָּה וְהַמִּמְצִיעַ – כיוון שלא הלכו ללקוט עם מידה מדוייקת היו לוקטים קצת יותר מעמר או קצת פחות).

(יח) וַיִּמְדוּ בְּעֹמֶר – מדדו בכלי מידה שהוא כמידת עמר. וְלֹא הִעֲדִיף הַמִּרְבָּה – מי שלקט הרבה לא יצא לו יותר מעמר – עודף יותר ממה שצריך (לכן המוכר מחזיר את ה'עודף'). וְהַמִּמְצִיעַ לֹא הִקְסִיר אִישׁ לְפִי אָכְלוּ לְקָטוּ – כל אחד לקח כמות שונה לפי האומדן, והיה נס שבמידה היה בדיוק עומר.

³⁴ תשע"ג: – רוב עם ישראל דיבר בניעמות. רק היו חלק שדיברו לא כמו שצריך, ורק חלק בקשו גם בשר. ואיני יודע מה המקור, להיפל כתוב בפסוק כל עם ישראל.

³⁵ תשע"ג: וזה ירד כמו מטר (אבע"ז).

³⁶ תשע"ג: תיארונו משפחה עם כמה ילדים שלא יודעת אם מחר יהיה להם מה לאכול. מה הם עושים? האם הם יסמכו על ד' שירידי גם מחר מן?! זהו ניסיון, בו ברור שעם ישראל יאמין בד' ויבטח בו. הקב"ה יודע שאנו נעמוד בניסיון, ורוצה שע"י הניסיון הזה נתגדל עוד יותר.

³⁷ תשע"ג: זה זמן לא נח, לבשל בחשך, ולאכול מאוחר [ילדים שאלו – אפשר לחכות עם זה למחר? אמרתי – זה פחות טרי], כיוון שלא היה להם לבקש (שהרי אפשר להסתדר בלי, וגם יכלו לשחוט בהמות).

³⁸ תשע"ג: [הזכרנו את המדרש ש'לרשעים זה היה כמו קוצים]

³⁹ צ"ע האם היה במדבר זבובים.

⁴⁰ תשע"ג: כמו חתיכת עץ מגולה שמתחתיה נמצא חלק מבהיק, כך היה המן מבהיק ביופיו.

(יט) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם אִישׁ אֶל יוֹתֵר – אל ישאיר. מִמָּנוּ עַד בִּקְרָה – מי שלא גמר, שיוציא החוצה (אבע"ז).

(כ) וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה וַיּוֹתֵרוּ אֲנָשִׁים – רשעים, (י"א שזה דתן ואבירם). מִמָּנוּ עַד בִּקְרָה וַיִּרְאֵם תּוֹלְעִים – העלה רימה, תולעים. וַיִּבְאֵשׁ – הסריח⁴². וַיִּקְצַף עֲלֵהֶם מֹשֶׁה – משה כעס שעברו על דבר ד'.

(כא) וַיִּלְקְטוּ אֹתוֹ בַּבֶּקֶר בַּבֶּקֶר – הזדרזו ולקטו בבקר מוקדם. אִישׁ כָּפִי אָכְלוֹ וַיִּחַם הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּנָּמַס – לכן לא יכלו לחכות, כי מי שחיכה כל המן נמס (ספורנו). מה קרה למן שנמס? שתו מזה החיות, הגויים אכלו את החיות וטעמו טעם של מן. וראו את גדולתם של עם ישראל ואת אהבת ד' לעם ישראל.

(כב) וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁשִׁי לִקְטוֹ לֶחֶם מִשְׁנֶה – עם ישראל לקט כמו כל יום, כי משה לא אמר לעם ישראל שצריכים ללקוט כפול. (אפילו שד' אמר לו בפסוק ה', הוא לא ציווה את משה להגיד לעם ישראל (אוה"ח)). עם ישראל מגיע לבית, מודד ורואה שיצא כפול. לחם משנה - יצא להם לחם שני – נוסף על הראשון. שְׁנֵי הָעֶמֶר לְאֶחָד וַיִּבְאוּ כָּל נְשִׂאֵי הָעֵדָה וַיִּגְדּוּ לְמֹשֶׁה – עם ישראל מבקש מהנשיאים ללכת ולשאול את משה למה יצא כפול. "מה יום מיומים".

(כג) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הוּא אֲשֶׁר דָּבַר ה' – זה מה שד' אמר שיהיה [משה לא אמר להם זאת לפני כן כי הוא רצה שיראו בעצמם את הפלא ויבינו את קדושת השבת (אוה"ח)]. שֶׁבֶתוֹן – יום שבתה לד', שֶׁבֶת קִדְשׁ לַה' – יום קדוש. מָחָר אֵת אֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אִפּוּ וְאֵת אֲשֶׁר תִּבְשְׁלוּ בַשֶּׁלִּי – האפיה והבישול היו משנים את המרקם של המן. אך לגבי הטעם אמרו חכמים שכ"א טעם מה שהוא רוצה (עיי' במפרשים). וְאֵת כָּל הָעֵדָה – מה שישאר מכל מה שתאכלו ביום שישי (רמב"ן). הִנִּיחוּ לָכֶם לְמִשְׁמַרְתָּ – לשמור עַד הַבֶּקֶר – עד שבת בבקר. עדיין לא ידעו בני ישראל מה יקרה עם מה שישאר עד הבקר (רמב"ן).

(כד) וַיִּנְיְחוּ אֹתוֹ עַד הַבֶּקֶר כְּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה וְלֹא הִבְאִישׁ וְרִמָּה לֹא הִיָּתָה בּוֹ – ואפילו תולעים שבאופן טבעי היו צריכים להיות בה לא היו בה. (רשב"ם), המן נשאר טרי לגמרי⁴³.

(כה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲכַלְהוּ הַיּוֹם – אתם יכולים לאכול את המן הזה. כִּי שֶׁבֶת הַיּוֹם לַה' – אל תלכו ללקוט כי היום שבת. הַיּוֹם לֹא תִמְצְאוּהוּ בַשָּׂדֶה – רק היום לא תמצאו מן בשדה, אבל מחר יהיה. [הסברנו על-פי רש"י ששאלו את משה בבקר אם ללכת ללקוט ואמר "אכלוהו היום". ולערב כשנגמר להם שאלו אם ללקוט ואמר להם שלא כי עדיין שבת. דאגו העם שמא לא נגמר המן ולא ירד עוד, אמר להם "היום לא תמצאוהו" – רק היום].

(כו) מִכָּאן וְהִלָּא שְׁשֵׁת יָמִים תִּלְקְטוּהוּ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבֶת – זהו יום שבתו ולכן לֹא יִהְיֶה בּוֹ – מן.

(כז) וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִצְאוּ מִן הָעֵם לְלֶקֶט וְלֹא מִצְאוּ – רשעים שבעם ("מן העם") לא האמינו לדברי משה ולכן יצאו לבדוק אם יש מן. (במדרש מוזכר שזה דתן ואבירם), הם עברו על איסור הוצאה מרשות לרשות (חזקוני)⁴⁴ דיברנו על שלושה סוגי חוטאים: תינוק שנשבה, רשע לתיאבון ורשע להכעיס. נראה שהם היו רשעים להכעיס, שהרי היה להם מן ולמה רצו לצאת. (כמו להבדיל המן הרשע – עמלק שמה שמעניין אותו זה לכלות את עם ישראל).

(כח) וַיֹּאמֶר ה' אֵל מֹשֶׁה עַד אָנָּה – עד מתי מֵאַנְתֶּם – סירבתם. ואמנם רק מעטים סרבו לקיים את דבר ד', אך כולנו עם אחד (הזכרנו את דברי ר' יונתן אייבשיץ שכל יהודי הוא עם חצי זקן והחצי השני מגולח בתער ר"ל, והכוונה שצריך להרגיש את היהודי שמגלח בתער כאילו זה אני). [בנוסף ד' לא רצה לפגוע בהם ולכן כלל את כולם בלשון זאת (ואפילו את משה). שני ההסברים במדרש]. לְשֹׁמֵר מִצְוֹתַי וְתוֹרָתִי – למה שנים? א. שהותירו ליום המחר. ב. שיצאו ללקוט בשבת. (אוה"ח).

(כט) רְאוּ כִּי ה' נָתַן – לשון מתנה. מתנה נפלאה (ספורנו). לָכֶם הַשֶּׁבֶת – למה ראו? כי הם לא רק שמעו שיש שבת, אלא הם ראו. כיצד? הם ראו שבשישי ירד כפול ובשבת לא ירד כלל (אוה"ח). עַל כֵּן הוּא נָתַן לָכֶם בַּיּוֹם הַשְּׁשִׁי לֶחֶם יוֹמִים – שתוכלו לנוח בשבת מנוחה וללמוד בשבת קדש. שְׁבוּ אִישׁ תַּחְתּוֹ – כל אחד במקומו. אֵל יִצְאֵ אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי – בשביל ללקוט. וכך יוכלו לשבת בשבת ללמוד תורה, לא צריך לאפות ולבשל, לא צריך לצאת וללקוט.

(ל) וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי – עם ישראל שבו בתשובה ומאז כל 40 שנה אף אחד לא יצא ללקט בשבת. (אבע"ז)

(לא) וַיִּקְרְאוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל אֶת שְׁמוֹ מֶן – מן הוא.⁴⁵ וְהוּא כְּנָרַע גֹּד – עגול. לָכֶן – בשונה מזרע גד שצבעו שחור. וַטַּעְמוֹ כְּצַפִּיחַת בְּדָבָשׁ – כמו בצק מטוגן בדבש. זה הטעם הבסיסי (עיי' מפרשים).

פסוקים לב-לד הם באמת לא קרו עכשיו אלא אחרי הקמת המשכן, ונכתבו כאן כי אנחנו מדברים על המן (אבע"ז)⁴⁶.

(לב) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה – לא מפורש למי אמר, כנראה לכל עם ישראל. זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה' מִלֵּא הָעֶמֶר – כמות של עמר. מִמָּנוּ לְמִשְׁמַרְתָּ לְדֹרֹתֵיכֶם – למזכרת לדורות עולם. לְמַעַן יֵרְאוּ אֶת הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הָאֲכַלְתִּי אֶתְכֶם בְּמִדְבָּר בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם – דיברנו על "עשרת ניסי המן", ועל כך שהניסים הם 40 שנה ברציפות, שמצד זה זהו הנס הכי גדול (אבע"ז), ושכלל הדורות יראו את הנס הזה, ביחוד שעצם זה שהמן מחזיק לכל כך הרבה זמן זהו נס גדול בפני עצמו. סיפורנו על הנביא ירמיה שמעורר את העם ללמוד תורה והם אומרים שהם צריכים להתעסק בפרנסה אז הוא מבקש מהכהן הגדול שיוציא את המן ומראה לעם ישראל ואומר להם – תראו שהפרנסה היא משמים.

(לג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֵל אֶהְרֹן קַח צִנְצֻנֹת אַחַת – כלי חרס. וְתֵן שָׁמָּה מִלֵּא הָעֶמֶר מִן וְהִנַּח אֹתוֹ לְפָנַי ה' – בקדש הקדשים לפני ארון העדות. לְמִשְׁמַרְתָּ לְדֹרֹתֵיכֶם:

(לד) כְּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֵל מֹשֶׁה וַיִּנְיְחוּהוּ אֶהְרֹן לְפָנַי הָעֵדָה לְמִשְׁמַרְתָּ – הכוונה היא: אהרן הניח את המן כמו שציווה ד'.

(לה) וַיִּבְנֶי⁴⁷ יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת הָמֶן אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד בָּאָם אֵל אֶרֶץ נוֹשֶׁבֶת – ארץ מיושבת, לעומת המדבר. אֵת הָמֶן אָכְלוּ עַד בָּאָם אֵל קְצֵה אֶרֶץ כְּנָעַן – שזה לפני ארץ כנען, זה היה ביום פטירת משה רבינו. יש פה סתירה בפסוק? הכוונה היא: עד ז' אדר ירד המן ועד ט"ו ניסן אכלו את השאריות של המן, וכך היה זה בדיוק 40 שנה. (מט"ו ניסן בשנה הראשונה אכלו את שאריותו הבצק וטעמו טעם של מן)⁴⁸.

(לו) וְהָעֶמֶר עֲשָׂרִית הָאִיפָה הוּא – 43 בצים. שזה יותר מ2 ליטר. העומר הוא כלי מידה ולא משקל.

ניסיון הצמא במסה ומריבה. דגשים: עם ישראל לומד שצריך להתפלל. לא להוציא לעז על בני ישראל. ד' דואג לעם ישראל במדבר להכל, והכל בצורה ניסית ומופלאה.

⁴² (רש"י מביא שקודם הסריח ואח"כ העלה תולעים).

⁴³ קצת בלבד אולי כדאי להשמיט, כי מישהו חשב שזה שיש תולעים זה טבעי.

⁴⁴ אולי עדיף לא להזכיר זאת, פשוט עברו על דבר ד' שלא לצאת ביום השביעי. כי לא ברור שהיה להם את כל פרטי הדינים, ובאמת יותר משמע שלא היה להם פרטי הדינים כי אם כן מה חידש משה במצווה זו. הרי אסור לטלטל המן? וצ"ע מה ניתן להם במרה.

⁴⁵ תשע"ג: והרי כתוב שלא שינו את לשונם? אולי חלק מהמילים כן נכנסו.

⁴⁶ לדעת הרשב"ם מפסוק ל"ג.

⁴⁷ פתיחה: לשנן את הפסוק ביהושע, נראה לי בפרק ה'. אפשר אח"כ לשנן פה בטעמי נביא.

⁴⁸ הרחבה: כתבתי על הלוח את כל הזמנים: ט"ו ניסן, ט"ז אייר, ז' אדר, ט"ו ניסן.

(א) וַיִּסְעוּ כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּדְבַּר סִינַי לְמִסְעֵיהֶם – לפי סדר המסעות שהיו להם (דפקה, אלוש, רפידיים - רמב"ן)⁴⁹. עַל פִּי ה' - הזכרנו את זה שהולכים על פי ד', מפרקים האהל, בונים וכו'. וַיִּתְּנוּ בְּרִפְיָדִים – הזכרנו שזה לשון של רפיון. וַאֲיֵן מִיָּם לְשִׁתָּת הָעָם – אין מים בשביל שהעם ישתה. לא היה מים ברפידיים (אבל נשאר להם קצת מים בכליהם (רמב"ן)).

(ב) וַיָּרִב הָעָם – העם רב. היו אלו הרשעים שבעם ישראל (יב"ע). עַם מִלְּשָׁה - ואהרן. כיוון שמששה הוא המנהיג העיקרי הוא הוזכר. וַיֹּאמְרוּ תָּנוּ לָנוּ מַיִם וְנִשְׁתֶּה – למה עם ישראל לא התפלל לד' כי הוא חשב שאין מה להתפלל לד', שהרי ד' דואג להם להכל. וזה שאין להם מים זה כנראה הוכחה שד' כבר לא דואג להם ולא אוהב אותם (אוה"ח). וַיֹּאמֶר לָהֶם מִלְּשָׁה מַה תִּרְיִבוּן עִמָּדִי – למה אתם רבים איתי, כאילו אני עושה משהו מעצמי⁵⁰, אתם בעצם מנסים את ד' (ע"פ ספורנו)⁵¹. מַה תִּנְסוּן אֶת ה' – ואין מה לנסות את ד'.

(ג) וַיִּצְמָא שָׁם הָעָם לַמַּיִם – עם ישראל קיבל את דברי משה, והם לא התלוננו, שתו בצמצום. עברו כמה ימים וכל המים נגמרו (רמב"ן). הגרונות יבשים. מה עושים? וַיִּלְךְ הָעָם עַל מִלְּשָׁה – היו מעטים שהתלוננו מרוב צמא. וַיֹּאמֶר - העם לָמָּה זֶה הֵעֲלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָמִית אֹתִי וְאֶת בְּנֵי – הבנים הם קטנים, והם יכולים למות מצמא. וְאֶת מִקְנֵי - המקנה הוא רב ודורש המון מים (רמב"ן) בְּצִמָּא:

(ד) וַיִּצְעַק מִלְּשָׁה אֶל ה' לֵאמֹר – על אף תגובתם של חלק מעם ישראל, משה אוהב אותם ומתפלל שיהיה להם מים. ובכך עם ישראל שב ולומד שאם חסר משהו לא מתלוננים אלא מבקשים מים. הזכרנו את זה שעם ישראל היה רגיל למשהו מסוים – שד' עושה מה שהוא רוצה בלי שהעם צריך לעשות משהו, ופתאום עם ישראל צריך ללמוד להתפלל, זה לוקח קצת זמן ללמוד את זה. מַה אֲעֲשֶׂה לָעָם הַזֶּה עוֹד מֵעַט וּסְקָלָנִי - אם אמתיך עוד קצת, (ואז הצמא יגבר, לענ"ד), מרוב צמא עלולים אנשים רשעים בעם ישראל לסקול אותי באבנים.

(ה) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מִלְּשָׁה – ד' לא מקבל את דברי משה - ח"ו לומר כך על עם ישראל. אף אחד לא יסקול אותך, להיפך – יכבדו אותך - עֲבַר לִפְנֵי הָעָם – ותראה אם יסקלוך. וְקַח אֶתְּךָ מִזְקַנֵי יִשְׂרָאֵל – שהם יהיו עדים לכך שיש פה נס, ולא סתם מצאת מעיין. וַיִּמָּטֵף אֲשֶׁר הִפִּיתָ בּוֹ אֶת הַיָּאֵר קַח בְּיָדְךָ – אותו מטה שהפך מים לדם הוא יוציא מים. ויש פה פלא גדול של דבר שעושה הפכים (אוה"ח ועוד). וְהִלַּכְתָּ – מרפידיים לחורב, הוא הר סיני, והיה הדרך כמה פרסאות (רמב"ן).

(ו) הֲנִי עֹמֵד לִפְנֵיךָ שָׁם – שם יתגלה כבוד ד'. עַל הַצּוּר – אבן חזקה. ולא יזהה אבן תלך? אתה תראה את האבן שעליו שורה השכינה (ע"פ יב"ע). בְּחֶרֶב – בהר סיני. וְהִפִּיתָ בַּצּוּר וַיִּצְאֹוּ מִמֶּנּוּ מַיִם וְשִׁתְּהָ הָעָם וַיַּעֲשׂוּ כִּן מִלְּשָׁה לְעֵינֵי זְקַנֵי יִשְׂרָאֵל – משה הולך, ואכן עם ישראל מכבד אותו כבוד רב (מדרש). מכה את הצור, ויוצאים מים קרירים מהר סיני, הנחלים הגיעו עד עם ישראל. נס נפלא זה ליווה אותם כל 40 שנה ובכל מקום שהיו היה להם נחלים של מים טובים. וזה היה בזכותה של מרים [ומה שנקרא 'באר מרים' כי רק בשנה האחרונה היה באר ולא נחלים] (כך נראה לרמב"ן).

(ז) וַיִּקְרָא – משה או ד' (אבע"ז). שָׁם הַמָּקוֹם מִסָּה וּמְרִיבָה עַל רִיב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נִסְתָּם אֶת ה' לֵאמֹר הֲיֵשׁ – האם יש ה' בְּקֶרְבָּנוּ – בתוכינו. אִם אֵינֶן – אם לא. עם ישראל ידעו שד' יכול להביא להם מים. אך לא ידעו אם ד' נמצא בתוכם או עזב אותם ח"ו.

מלחמת עמלק. דגשים: רשענותו של עמלק. מסירות הנפש של עם ישראל. חשיבותה של התפילה.

"שמעו עמים ורגזו", כולם מפחדים מעם ישראל, כולם מבינים שלעם ישראל יש את בורא העולם שהוא כל יכול שאוהב אותם ודואג להם, יש עם אחד שיושב בדרומה של ארץ כנען שהוא גם מבין את זה, אך הוא לא מסוגל לחיות עם הידיעה הזאת. כל החיים שלו לא שווים כלום אם יש עם כזה (מזכיר את המן שאמר "וכל זה איננו שווה לי" ושהסכים להפסיד 10000 כיכר כסף). [רשמנו את בני שם חם ויפת וראינו שעמלק הוא הכי הכי קרוב לעם ישראל ודווקא הוא היה זה שהתנגד].

(ח) וַיָּבֵא עֲמֶלֶק⁵² – תיארונו את עמלק יחד עם עמו מחליטים שחייבים לנצח את עם ישראל ובאים להילחם. וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל בְּרִפְיָדִים – הוא מתקדם לכיוון עם ישראל כשהם ברפידיים. כפי שהזכרנו רפידיים זה מקום שרפו ידיהם של עם ישראל, דווקא בזמן הזה באים העמלקים לנסות להזיק לעם ישראל. הזכרנו את משל ה"אמבטיה הרתחת", ומכאן נראה שהעמלקים לא חשבו שינצחו את עם ישראל, ורצו רק להחליש אותם, ולהראות שלא צריך כל כך לפחד מהם.

(ט) וַיֹּאמֶר מִלְּשָׁה אֶל יְהוָה – משה הולך להתפלל, ולכן הוא קורא ליהושע. למה הוא בחר דווקא אותו? א. כי יהושע היה צדיק גדול וגם גיבור. ב. כי רפו ידיהם מהתורה ויהושע הוא איש תורה (אוה"ח). ג. ראינו שכל הנלחמים עם עמלק היו מזרעה של רחל (יהושע, שאול ומרדכי), ואומרים חכמים – אין זרעו של עשיו נופל אלא ע"י זרעה של רחל. בְּחֶרֶב לָנוּ – שיתף את יהושע עימו, מכאן למדו חכמים – "יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך". אֲנָשִׁים – גם גיבורים וגם צדיקים. כי המלחמה היא רוחנית, ובוודאי שצריכים האנשים להיות צדיקים. וַיָּצֵא – מהמחנה, צא מהענן הַלָּחֶם בְּעֲמֶלֶק מִחֶר – מחר תלחם, ומחר אעמוד על ראש הגבעה. אֲנָכִי נֹצֵב עַל רֹאשׁ הַגְּבֻעָה – בהר סיני (אבע"ז). וּמִלְּשָׁה הֶאֱלֵהֶם בְּיָדִי – שהוא היה עושה ניסים. (אך לא ברור למה הוא שימש בפועל, מחלוקת במפרשים).

(י) וַיַּעֲשׂוּ יְהוָה כְּאֲשֶׁר אָמַר לוֹ מִלְּשָׁה לְהִלָּחֶם בְּעֲמֶלֶק – יהושע יודע שזאת לא תהיה מלחמה פשוטה, עמלק הוא עם חזק מאוד, אך יהושע עושה את דבר משה עם כל הסכנה. וּמִלְּשָׁה אֶהְרֵן וְחֹר וְעָלוּ רֹאשׁ הַגְּבֻעָה – בשונה מהגויים שלפני מלחמה צועקים – אנחנו ננצח וכו', עם ישראל יודעים שהניצחון לא תלוי בהם אלא בבורא עולם, לכן הם צמים ומתפללים. הם עושים תענית, כאשר ישנם שלושה שליחי ציבור – משה, אהרון וחור.

(יא) וְהָיָה כְּאֲשֶׁר יָרִים מִלְּשָׁה יָדוֹ – הכוונה ידיו. חז"ל מספרים לנו שמששה עלה לראש הגבעה וכל עם ישראל עשה אחריו: כורע על רגליו, משתחוה, פורס כפיו לשמים. כל הזמן הזה עם ישראל רואה את משה רבינו ומתעורר לתשובה, זועק ומתפלל לד'. וְגָבַר יִשְׂרָאֵל – וכי ידיו של משה... (שרנו). וְכְאֲשֶׁר נִינִית יָדוֹ – כי הוא לא הצליח להחזיק את ידיו. וְגָבַר עֲמֶלֶק – ואז מתו חיילים מעם ישראל (אברי).

(יב) וַיְדִי מִלְּשָׁה כְּבָדִים – מרוב שהחזיק הרבה זמן⁵³. וַיִּקְחוּ אֹבָן - הביאו לו כרים וכסתות, אך הוא לא הסכים לשבת כאשר עם ישראל בצער. וַיִּשְׁימוּ תַחְתָּיו וַיִּשָּׁב עָלֶיהָ וְאֶהְרֵן וְחֹר תִּמְכוּ בְּיָדָיו⁵⁴ מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֲמוֹנָה – משה האמין והיה בטוח שד' יעזור, והמשיך להתפלל בכוונה גדולה. עַד בָּא הַשֶּׁמֶשׁ – עד השקיעה. יום שלם בלי הפסקה משה שקוע בתפילה.

⁴⁹ פתיחה: פתחנו במסעי. וראינו שיש כמה מסעות גילינו שהמסע הבא הוא בהר סיני.

⁵⁰ הרחבה: סיפתי שמשוהו שעשו במאוחדת לא מצא חן בעיני, התקשרתי, ואם הייתי מתחיל לכתוב על המזכירה – היא הייתה אומרת לי – מה אתה רוצה ממני לא אני קבעתי את זה.

⁵¹ צ"ע פשט הפסוקים שיש פה שני עניינים "מסה ומריבה" ולכן נקרא המקום בשתי שמות.

⁵² הפעלה: היינו לפני פורים, אז מחינו את עמלק תוך כדי שינון. יותר מזה עשינו בסיום עצמנו שילדים הביאו כלי הקשה ומחינו לגמרי את עמלק.

⁵³ הפעלה: רוצים לראות שהידיים נהיים כבדות? כמה זמן תצליחו להרים את הידיים תוך כדי שינון? שינונו 5 פעמים את הפסוקים!! רוב הילדים עוד הרימו.

⁵⁴ הרחבה: מי עוד תמך את הידיים? יוסף.

(יג) וַיִּחַלֵּשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת עֲמֻלְקָן וְאֶת עֲמֹל לְפִי חֶרֶב – יהושע הרג את הגיבורים של עמלק ועל ידי זה החליש את כוחם. כנראה הקב"ה רצה שעדיין עמלק לא ימות לגמרי.

(יד) וַיֹּאמֶר ד' אֶל מֹשֶׁה כְּתֹב זֶאת זְכָרוֹן בְּסֵפֶר – בספר התורה, בסוף כי תצא (רמב"ן) [קראנו מבפנים]. וְשִׁים בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ – למה להגיד ליהושע? כי הוא יכנס לארץ ישראל ועליו מוטלת החובה הזאת. כאן רמז הקב"ה למשה שלא הוא יכניס את עם ישראל לא"י אלא יהושע. פִּי מֶחָה אֲמָתָה אֶת זְכָר עֲמֻלְקָן – אמחה את הגדולים ואת הקטנים, ולמה יש כפילות? כי גם את הבהמות צריך לכלות, למה? שלא ישאר לעמלק זכר, שלא יבואו ויגידו – זה בהמה של עמלקי. מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם – שלא ימצאו בכלל בכל העולם.

(טו) וַיִּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ ד' נָסִי – ד' עשה לי נס. המזבח בא להודות לד'. אין הכוונה שהמזבח הוא ד', כמו "אליה", האדם קרוי על שם ד'.

(טז) וַיֹּאמֶר פִּי יָד – לשון שבועה. עַל כֶּסֶם – הכסא הוא ביטוי ביחס למלכות ד'. יָה – פירוש המשפט: ד' נשבע בכסא שלו, ומה הוא נשבע? מִלְחָמָה לְד' בְּעֲמֻלְקָן מְדַר דָּר – לעולם, לכל הדורות. דורו של משה, שאול, מרדכי ומשיח.